

ДРУШТВЕНА ФУНКЦИЈА РОМАНА БРАНИСЛАВА НУШИЋА *ОПШТИНСКО ДЕТЕ*

Рад се бави сагледавањем друштвене стварности у роману Бранислава Нушића *Општинско дете* (1902). Миметично приказане, друштвене аномалије у *Општинском детету* разобличене су кроз хумор. Полазећи од типологија јунака које дају Нортроп Фрај и Јосип Лешић, рад се бави анализом јунака као типова из различитих друштвених миљеа: власти, правосуђа, здравства, те односима међу супружницима, љубавницима и сл. Тиме је указано на друштвену функцију као најзначајнију функцију *Општинског детета*. Посебан осврт дат је на елементе хумора Бранислава Нушића и сатирички тон овог романа. У раду су коришћени структуралистички, наратолошки и феноменолошки метод.

Кључне речи: друштво, типски јунаци, друштвена функција романа, сатирични елементи, хумор

1. Увод

Као један од најплоднијих српских писаца, Бранислав Нушић (1864–1938) оставио је за собом велики број комедија и грађанских драма, али је писао и прозне књижевне врсте какве су роман, приповетка и путопис. Премда би по питању прозе био очекиван утицај руског реалисте Гогоља,² Милан Ђоковић истиче да су на приповедача Нушића највећи утицај извршили Тургењев и Чехов, и то по нарочитој лакоћи приповедања и изналажењу занимљивих мотива међу обичним људима (ЂОКОВИЋ 1964: 325). Јован Скерлић истиче да су од Нушићевих

¹ milica.aleksic.06@gmail.com

² У науци о књижевности устаљено је мишљење историчара књижевности Јована Деретића да је „основна, народска, социјално-хумористичка струја српског реализма [...] гогољевска“ (ДЕРЕТИЋ 2007: 776), с обзиром на велики Гогољев утицај на првог српског реалистичког приповедача Милована Глишића, који је уједно био и најактивнији у превођењу руских писаца.

„хумористичких ствари најважнији [...] *Листићи* (Београд, 1890), ‘роман једног одојчета’ *Општинско дете* (Београд, 1902; издање латиницом, Загреб, 1912)“ (СКЕРЛИЋ 2006: 363). Тај „роман једног одојчета“ јесте роман збивања (КАЈЗЕР 1973: 425), окупљених око мотива ванбрачно рођеног детета као динамичног мотива. Дете рођено из недоличне везе младе удовице Анике и попа Пере доноси невоље житељима места Прелепница јер се не зна поуздано ко је дететов отац: поп Пера, кмет Мића или било који други мушкарац у селу, а свака жена почиње да сумња да новорођенче личи баш на њеног мужа. Тако колективни лик жена из Прелепнице служи приказивању менталитета једне малограђанске средине. Имплицитни аутор излаже критици мане читавог тог друштва, па се друштвена функција романа *Општинско дете* показује као доминантна. Ова функција успоставља органске везе између дела и друштвене стварности у којој оно настаје, чиме залази у домен социологије уметности. Главни подтип³ друштвене функције романа *Општинско дете* јесте аксиолошка или функција вредновања, јер је интенција имплицитног аутора да путем сатиричног смеха, критички се односећи према јунацима и њиховим поступцима, нешто поправи у реалном друштву.

Напуштено од мајке, сирото дете иде од руку до руку, од немила до недрага, и на том путу стално доноси невоље људима најразличитијих профила. На тај начин долази до необичних и неочекиваних обрта готово водвиљског типа. Мотив детета јесте централни мотив који покреће радњу, доносећи јунацима све веће невоље, по Бергсоновом принципу грудве снега: „Тај предмет, који се увек измакне баш кад мисле да га држе, котрља се кроз комад, купећи на свом путу све веће и све неочекиване неприлике. Све то, много више него што бисмо у почетку и помислили, личи на дечију игру. Увек имамо утисак грудве снега“ (БЕРГСОН 1993: 42).

Догађаји се у *Општинском детету* нижу праволинијски, сукцесивно, тако да из једне епизоде водвиљски брзо следи друга. Горан Максимовић у структури комедиографског комичног заплета овог романа издваја три сегмента: нормалну линију живота – искакање са нормалне линије живота – повратак на пређашњи стабилан и складан поредак (МАКСИМОВИЋ 2003: 215). Роман почиње нормалном линијом живота, да би по-

³ Александар Флакер (2011: 122–125) издваја четири подтипа друштвене функције: гносеолошку (функцију спознавања), експресивну (функцију изражавања), аксиолошку (функцију вредновања) и лудистичку (функцију забављања). Друштвена функција на изванредан начин супротставља се примарној, естетској функцији једног књижевног дела, али се умешношћу аутора ове две функције узајамно прожимају и надопуњују: естетска функција прикрива и улепшава оштар рационализам, дидактицизам или етичке судове, док друштвена функција обогаћује књижевно дело поукама и просвећењем, мењајући свест његових читалаца.

рођај удовице Анике, „без икаквих нарочитих разлога“ (НУШИЋ 1982: 20), тринаест месеци по мужевљевој смрти, као и свеопшта поама осталих јунака – представника типова малограђанског друштва, довели до искакања са нормалне линије живота. Расплет, а самим тим и повратак на нормалну линију живота, уследиће у последњој, тридесет седмој глави романа, написаној у форми епилога, у којој приповедач саопштава да је дете порасло и побегло у свет, али говори и о судбини осталих актера.

2. Јунаци романа

Јунаци Нушићевог романа *Општинско дете* представљају друштвене типове, односно типичне представнике појединих друштвених слојева или занимања, са извесним типским манама. Представници власти редовно су они који обмањују, приказујући свету једну страну своје личности, ону која се на таквом друштвеном положају и очекује – јунговски речено, Персону (в. ТРЕБЈЕШАНИН 2011: 313–314). Те ликове-варалице Нортроп Фрај именовано је као тип *alazona*, који означава онога „tko se pretvara da jest ili pokušava biti nešto više od onoga što jest. Najpopularniji tipovi *alazona* su *miles gloriosus* i učeni čudak ili opsjednuti mislilac“ (FRAJ 1979: 52). Типу *alazona* у Нушићевом роману *Општинско дете* припадају сви представници власти, здравства и правосуђа, али и удовице, које Персоном заваравашу околину прикривајући неморалну страну своје личности.

Лик детета у роману, тзв. општинског детета, пасивни је лик због своје старости и природне немогућности да непосредно дела, али је управо зато и лик погодан за разобличавање лицемерног окружења у коме се родио и нашао. Он јесте и није део тог света; јесте – у биолошком смислу јер је и сâм човек, али није у смислу неразумевања конвенција тог друштва, па због неприпадања, као какав бахтиновски тип лакрдијаша или луде (в. БАХТИН 1989: 167–171 и 277–285), и несвесно, својим плачем ремети покушај попа Пере да га кришом пронесе и отараси га се; затим ремети циркуску тачку тиме што се унередио онда када се очекује да буде миран, или плачем ремети позоришну конвенцију у тренутку патетичне љубавне изјаве глумице. У свакој од поменутих ситуација, природна биолошка реакција једне бебе изазива хумор и управо тај хумор потири било какву емпатију према детету као жртви друштва. Имплицитни аутор својим иронијским отклоном не оставља простора сажаљењу чак ни према детету, које због те своје амбивалентне позиције да „није нити невин нити крив“ (FRAJ 1979: 54), постаје тип *pharmakosa* или жртвеног јагњета у једном иронијском дискурсу.

С обзиром на мешање нивоа дијегезе, те сталним уплитањем у свет приче и својом перцептибилношћу, приповедач постаје тип *eiropa* или самопотценитеља, који у тексту на очигледан начин прећуткује информације, али се и прави невешт док исмева своје *alazone*. Ту он, приповедајући без морализовања и експлицитне осуде јунака, постаје софистицирани ироничар, који „*samo ustvrđuje i pušta čitatelja neka sâm doda ironičan ton*“, за разлику од наивног, који „*svraća pozornost da jest ironičan*“ (FRAJ 1979: 53). Књижевник Нушић негирао да је у своја дела уносио сатиричне елементе. „*Не, ја нисам сатиричар (написао је Нушић) (...) Сатира, она оштра, љута сатира, по моме мишљењу замаче врло често перо у пакост*“ (ГЛИШИЋ 1966: 160). У његовом перу нема пакости, већ само искрене потребе једног великог уметника да друштвене девијације исправи указујући на њих и смејући им се. Хумор у делу Бранислава Нушића, осим естетске, поседује и друштвену и терапеутску функцију. То је онај хумор који, „*изазивајући смех на уснама, ублажава суровости живота*“ (РЕЉИЋ 2014: 70). Суочен са недостацима друштва у коме и *sâm* живи, читалац ће им се најпре насмејати, а потом и мало дубље поразмислити о њима, можда неке препознати и код себе и поправити их, јер ће у јунаку хумористичког романа с краја XIX и почетка XX века препознати јунака као „*jednog od nas*“ и „*junaka niskomimetskog modusa*“ (FRAJ 1979: 46).

2.1. Удовице и брак. У роману се појављују две удовице – Аника и госпођа Милева. Увођење лика Анике уметнички је мотивисано већ на самом почетку романа поступком тзв. пародичне демистификације (МАКСИМОВИЋ 2003: 222), односно ауторским говором који разрушава границу између света фикције и света коме припада реални аутор: „*Док други писци обично свршавају своје романе тиме што неког убију, отрују, или га просто пусте да умре, догле код мене, услед потребе да имам у овом роману једну удовицу, умреће њен муж одмах у почетку самог романа. Али да би се видело да ја ту ствар нисам нарочито удесио, ево, испричаћу све редом како је од почетка било*“ (НУШИЋ 1982: 9). И у читавом роману присутан је тај апелативни, ауторов коментар. „*Читалац ту онда наједном више нема посла само са фигурама романа, него још и са аутором, који се у улози коментатора умеће између приче и читаоца*“ (ИЗЕР 1978: 108).

Аника је млада жена која са свега двадесет три године постаје удовица. Њен покојни муж Алемпије приказан је као слабић спрам ње, једре и најлепше девојке у свом селу, али и незасите у љубавним уживањима. Контраст између његовог слабићства и њене снаге приказан је кроз дигресију како га је она тукла у браку. Њеном незаситом природом мотивисано је и упуштање у љубавне односе са другим мушкарцима врло брзо

по мужевљевој смрти, а напуштање новорођенчета до краја заокружује овај женски лик као неморалан и превртљив. Осим у дијалогу са Радојем Крњом о крштењу детета, нигде у тексту нема непосредног Аникиног делања, тако да је карактеризацију њеног лика могуће извршити само на посредан начин, кроз приповедачево или казивање других јунака о њој.

Удовица Милева остала је без мужа већ после десет месеци брака, а свезнајући приповедач упознаје читаоце са њом најпре кроз слику њеног туговања, редовних посећивања гробља и ношења црнине, да би кроз мешање духовних и физичких особина⁴ демистификовао Милевино лицемерство: „Ова *неутешна* удова Милева прилично је *задригла* [курзив М. А.]; пуних је образа, омалена, а округла, лепих црних очију и обрва, а мајушних уста, тако малих да ти се чини да та уста не би никад могла да противрече штогод мужу или да кога оговарају“ (НУШИЋ 1982: 102). Та уцвелена удовица ће, због тестаментa који налаже да у случају рођења мушког детета наследство припадне њој, а да у случају рођења женског, она добије тек пристојно издржавање, тек рођену ћерку својевољно заменити за нешто старију мушку бебу удовице Анике.

Осим ових двеју удовица, Анике и Милеве, у роману је присутан и колективни лик удовица,⁵ окарактерисан као похотан и лицемеран. Он свету показује тобожњу жалост за мужем (Персона), а заправо је у сталној потрази за новим љубавним доживљајима. Кроз приказивање празничне атмосфере о Марковдану провучена је слика љубавног састанка некаквог чиновника и удовице која испод црне сукње носи црвени жипон: „Уосталом зашто и не би споменик, подигнут на гробљу једног ‘верног супруга’, послужио за заклон иза којег ће се скрити љубав једне удовице?“ (НУШИЋ 1982: 242) Тиме је имплицитни аутор исказао критику поводом лажне љубави, па самим тим и деградираности брачне заједнице у савременом друштву.

⁴ Анри Бергсон указује на мешање духовног и телесног, које доводи до ефекта смеха: „Комичан је сваки догађај који скреће пажњу на оно што је физичко код једне личности, онда кад је реч о њеном унутрашњем животу“ (БЕРГСОН 1993: 32).

⁵ Дух удовица које свету лажно показују жалост, а заправо трагају за новим љубавним авантурама, исмејан је и у дијалогској народној пословици:

„Саранили човека и људи седнули да ручав.

Свекар рекја:

- Бре, дигните покровац!

А снаа удовица:

- Кам га, тато, удовџ?“ (КОСТАДИНОВИЋ 2000: 72),

али и у афоризму Душана Радовића:

„Многе младе удовице изгледају привлачно и кокетно – са оним обојеним, плавим косама, са оним црним шлајерима, немарно пребаченим преко рамена, са кратким црним сукњама и високим штиклама. То је поука мртвима, да знају шта су све изгубили тиме што су умрли“ (РАДОВИЋ 2002: 186).

Брачна заједница исмејана је и обезвређена и кроз наративни ток о Ристи полицајцу и супружницима Младену Петровићу и Ленки. Дошавши са намером да покраде ову жену у мужевљевом одсуству, Риста полицајац постаје њен нови љубавник. Хумор је постигнут тиме што се све одиграва у мраку, тако да Ленка верује да води љубав са љубавником Јованом, кога је очекивала. Тек потом она ће схватити да је у њеном кревету непознат човек, кога тада пренеражено пита „с ким је имала част“. Нови љубавник уцењује је да ће све испричати њеној свекрви и мужу уколико му не буде дала новац. Тиме се, уз стално давање новца и пољубаца, ванбрачна веза ово двоје јунака ради обостраног интереса наставља још неко време.

2.2. Представници власти. „Нушић је онај естрадни комичар који лежерно, на изглед сасвим безазлено, под маском извођача комедије дел арте, изрекне и врло оштре сатиричне истине, нарочито кад је у питању власт тога доба“ (ГЛИГОРИЋ 1964: 57). У роману *Општинско дете* приказани су представници различитих типова власти: поп Пера (црквена власт), кмет Мића (сеоска власт у Прелепници) и капетан Јеротије (власт у ‘дотичној’ вароши). Сви ови јунаци припадају истом типу јунака, Фрајевом *alazonu* или ономе који је Јосип Лешић назвао маском власти и новца. „Посједовање ‘репа’ и ‘смрдљивог трага’ је заштитни знак ове маске и извор њене комичности (антагонистичка маска арбитра и помагача непрестано подсећа на тај несретни ‘реп’), али и покретачки елемент, јер управо на тим девијацијама из прошлости разбуктавају се и хране њихове амбиције у садашњости. Представници новца би хтјели власт, углед и још новца; а представници власти новац, углед и још власти“ (ЛЕШИЋ 1981: 99).

Поп Пера представник је црквене власти и као такав, иза свог друштвеног положаја сакрива мане попут похотљивости, прождржљивости, шкртости и сујеверја – свега онога што као духовно лице ни у ком случају не би смео да поседује. Из његове недоличне везе са удовицом Аником рађа се дете, а он бригу да ли ће се истина сазнати не сме да повери никоме, већ се она сазнаје из његових унутрашњих монолога (в. НУШИЋ 1982: 34–35). И премда зна да је он отац Аникиног напуштеног детета, поп Пера одлучно одбија идеју да црква преузме бригу о њему, уместо самилости и емпатије као особина очекиваних од једног духовног лица.

Осим са Аником, поп Пера преварио је своју жену и са Станом, девојком слободних схватања, која му је најпре исповедила своје грехе ступања у интимне односе са некаквим адвокатом, писаром, сведоком и секретаром суда. Поп јој је објаснио да то није никакав грех, јер ни он себи не ускраћује телесна уживања. Читаву ову епизоду поп ретроспек-

тивно приповеда у првом лицу, прећуткујући детаље: „И после ја њој сасвим докажем да то није грех и она се потпуно увери да ја себи не ускраћујем кад нађем тако што лепо и младо“ (НУШИЋ 1982: 265). Брићући шта ће се поводом скандала који је избио у Прелепници пошто га је жена затекла како код Стане „служи јутрење на тавану“ десити на суду у Београду, поп Пера одлази да му госпа Мара гата у карте, па му је и код ње пажњу привукла нека млада девојка.

Попова незајажљивост читује се и у његовом односу према храни. У разговору са кметом, ћатом и дућанцијом, он открива који део пловке највише воли: „Море, каква леђа! Тртица је, брате мој, – узвикује поп, а капље му вода из уста – једно фино парче; имаш шта да оглођеш и олижеш!“ (НУШИЋ 1982: 59) Ћата, пак, препоручује тртицу ноја: „Сама тртица седам ока меса, једна тртица па доста седам владика да угостиш“ (НУШИЋ 1982: 60). Понављањем⁶ именице „тртица“, које доводи до вербалне комике, додатно је карикирана прождрљивост људи од којих би били очекивани скрушеност и аскетизам.

Кмет Мића представник је власти у селу Прелепница. Приповедач истиче да је он добре душе и да се према својим сељацима опходи као отац, али наглашава једну његову ману: „воли окусити од државне порезе него не знам шта“ (НУШИЋ 1982: 15). И када се открије нека његова проневера, он корупцијом спречи свој одлазак пред суд. Тиме је показано како функционишу односи између власти и правосуђа: узајамним интересима и прикривањем мрља и преступа. Упркос том сатиричном слоју, тон романа не садржи прекор, већ као да има за циљ само да насмеје приказивањем мана овог, али и осталих јунака, што је постигнуто еуфемистичким поступком, који представља „свјесно настојање да се њихове негативне особине учине љепшим и симпатичнијим, а дискретна наивност доприноси специфичним хумористичким и сатиричким ефектима“ (МАКСИМОВИЋ 1995: 127).

Капетан Јеротије представник је власти „дотичне вароши“, тј. вароши чији назив свезнајући приповедач прећуткује ради постизања утиска истинитости догађаја. Са овим се, иначе врло честим поступком у реалистичком приповедању, имплицитни аутор *Општинског детета* духовито поиграва и разрачунава: „У приповеткама се обично наше варошице називају: А*, Б*, В*, Г*, Д*, Ђ*, Е*, Ж*, З*, и већ тако даље. Писац овога романа је претурио сву српску приповедачку литературу да види је ли остало које слово из азбуке неупотребљено, те да тим словом он назове ову варошицу у којој ће се дешавати будући догађај. Па како није нашао, то му друго ништа не остаје но да је назове канцеларијским именом ‘дотична варош’“ (НУШИЋ 1982: 66). Поново приповедач заузима

⁶ Више о понављању као поступку технике комичног видети у: ЛЕШИЋ 1981: 158–164.

позицију еігона, који тобоже потцењује своју способност изналажења оригиналног топонима, а заправо се служи иронијом због толико често коришћеног поступка реалистичких писаца.

За девет година службе, капетан Јеротије био је истеран „свега“ шест пута, а у овој вароши био је на власти већ три месеца. Сатирични смех овде је ублажен хумором: читалац се и подсмева капетану са ‘репом’, али га истовремено са подсмехом и жали. Наиме, капетан Јеротије је, одлазећи из сваке од тих варошица, самом себи предавао једну исту сабљу за савесну службу и самом себи слао телеграм. Ово је показатељ потребе једног човека са прошлoшћу да пред друштвом заметне траг, да ипак сачува нарушени углед.

И упркос томе што нема части, већ само прикрива своје мрље, такав човек налази се на високом положају у друштву. Од његове воље зависе судбине многих других људи, који на друштвеној лествици такође представљају извесну власт и такође прикривају своју прошлост. Такви друштвени односи духовито су представљени кроз алегорију о нокту и буви: довољно је да капетан само притисне ноктом буву, па да она буде уништена. Различита гледишта дата су кроз доживљени говор различитих представника власти – попа и кмета:

И попу у том тренутку изађе пред очи капетанов нокат, али огроман, велики, као што је ред да буде један државни нокат. А себе виде као малу, ситну, црну бувицу, коју су ухватили под јорганом па је држе међу собом два државна прста и спремају се да је положи, а затим да се наваља државни нокат на њу.

Кмету је опет цела ствар сасвим друкче изгледала. Њему се ово упоређење са бувицом чинило да се више на попа односи, јар поп, онако задригао а у црној мантији, и личио је донекле на буву која се добро поднатила крви. Али, мада се кмет тешио тиме да се претња капетанова односи више на попа, опет осети неки свраб око чланака, тамо отприлике где стоји прстен од букагије, те диже десну и почеша њоме леву. (НУШИЋ 1982: 70)

Страх од кажњавања карикиран је кметовим сврабом око чланака, у пределу где осуђеници носе букагије или окове. Уместо очекиване казне, кмет и поп од капетана добијају савет да нахоче чувају као сироче и општинско дете. Изненадним олакшањем мотивисана је кметова потреба да загрли капетана, чиме је постигнут хумор у служби карикирања снисходљивости људи на нижем друштвеним положајима према онима који су им надређени.

Снисходљивост је мана исмејана и у епизоди о господину Васи, који приповеда како је због жуља умало остао без службе. Говор некаког начелника био се одужио и господин Васа више није могао да издржи

бол у нози изазван жуљем, па је наставио да стоји на другој нози. Како је говор био дуг, а његови болови све већи, почео је да прави некакве гримасе и њима више пута збунио говорника. Потом је једва објаснио да се, заправо, није „бекељио, клибио и кезио“ (НУШИЋ 1982: 120) господину начелнику, те да није у реду да због једног жуља остане без службе. Мотив жуља оно је што нарушава склад, очекивану ситуацију достојанствености током казивања говора, те је његова функција изазивање хумора и демистификовање важности дугих, досадних говора људи на високим положајима, али и лажног и усиљеног поштовања од стране људи на нижим друштвеним положајима од њих.

2.3. Правосуђе и здравство. Нушић је у ликовима адвоката Фиће и некаквог знаменитог лекара представио тип лажног учењака као подтип *alazona*. Овај друштвени тип са своје тобожње учености ужива поштовање од стране других (Персона), а испод те маске овај *miles gloriosus* не поседује ништа чиме би завредио углед.

Адвоката Фићу читалац најпре упознаје кроз метафоричку карактеризацију. Његова адвокатска канцеларија налази се у склопу некакве механе, а кроз стаклена врата канцеларије не може се видети апсолутно ништа јер годинама нису обрисана од трагова мува. Тај први контакт са адвокатом упућује на његову непедантност, видљиву и надаље, кроз опис ентеријера канцеларије:

Фићина канцеларија је мала соба, али зато пуна као кошница. Ту је најпре његов адвокатски сто, обичан кафански сто покривен двојим, тројим новинама. По том столу су расута нека акта, па онда стари дрвени дивит, сав поливен и обливен мастилом; неколико пера умрљаних до половине држаље мастилом; нека масна књижица без корица; па онда један сав искупусан календар без корица, и, најзад, некакав законик такође без корица и без многих листова, који Фићи ваљда нису ни потребни, јер су сви његови клијенти уверени да он "зна закон у прсте" (НУШИЋ 1982: 93).

Неуредност једног лажног интелектуалца видљива је у умрљаном прибору за писање, а немарност и незаинтересованост за сопствену струку у законнику без корица и листова, на који човеку тек касније пада поглед у том целокупном лому. Важно је место у тексту да клијенти адвоката Фиће верују да он зна све. То, са једне стране, указује на колективни лик адвокатових клијената као некомпетентан, неупућен, а лаковеран и без критичке свести. Са друге стране, ту је и самоувереност овог *miles gloriosus*а којом се прикривају глупост и нестручност.

Свезнајући приповедач открива да адвокат Фића уопште и није учио школу, али наводно ипак „зна закон у прсте“, па чим му неки сељак изнесе проблем, он као запета пушка изговори број параграфа. Тој ње-

говој особини су се сељаци дивили и због ње веровали да је он заиста велики стручњак у својој области. Оно у чему је заправо адвокат Фића био стручан јесу преваре и незаконите, недозвољене ствари. Тако ће удовици Милеви баш он изнети идеју о замени деце ради веће користи од мужевљевог тестаментa. Који дан пре њеног порођаја понудиће јој да у случају рођења женског детета бабица, његова жена, замени њену за бебу удовице Анике. Заузврат ће од госпође Милеве добијати новчану накнаду и он и његова жена. Читаву ову језиву идеју о замени деце адвокат Фића износи на такав начин да удовица бива уцењена и не може одбити понуду, што представља извесну варијанту фаустовског мотива уговора са ђаволом. Динамичности доприноси и форма овог дела текста: он је написан у дијалогској форми да би се што непосредније, без сувишног гомилања приповедачевих коментара, исказао драмски сукоб ово двоје јунака.

Тип педанта отеловљен је и у лику неког чувеног лекара код кога је госпа Мара водила свог мужа алкохоличара. Тај лекар некада је и сам био алкохоличар, а сада фарисејски држи предавања против алкохолизма. И уместо да му помогне, лекар користи пацијента алкохолисаног „као свиња“ као неку врсту примера или очигледног средства током предавања, за шта је госпа Мари плаћао кирију. Неколико месеци је лекар злоупотребљавао пацијента, а жена зарађивала на мужу, све док он није нађен мртав на улици. На крајње одсуство хуманизма у савременом друштву приповедач помало грубо указује: „Доктор и Мара су осетили тај губитак; Мара стога што јој се умањио један приход, а доктор зато што му се умањио број слушалаца“ (НУШИЋ 1982: 229). То је управо она огољеност односа људи у савременом друштву, мисао савременог човека о сопственој егзистенцији без обзирања на било шта друго, која је алегорички представљена и кроз анегдоту о ванбрачном детету, на којој је базиран читав Нушићев роман *Општинско дете*.

3. Однос према животу и човеку

Уместо симбола живота, радовања и лепоте, дете у роману *Општинско дете* постаје средство за постизање неких других, сопствених циљева. Елза, девојка слободних схватања, свети се бившем љубавнику Сими Недељковићу подметањем Недељка или Милића као њиховог тобожњег ванбрачног детета. Мађионичар плаћа госпа Мари кирију за издавање Недељка у циљу извођења мађионичарског трика; нека жена такође јој плаћа за издавање детета како би изазвала самилост код судије појавивши се на суду са малим дететом.

Када крмански кмет Радисав нареди ћати да врати Милића у Прелепницу уз остала акта, он користећи се својим канцеларијским социолектом, назива дете прилогом. Учитељ музике носиће га као инструмент у својој торби када буде требало да га подметне на прагу Симе Недељковића и његове жене. Елзи ће Ђумругџија испричати како су неке жене путовале тобоже са бебама, а у наручју су заправо кријумчариле дуван од по десет килограма, па је отуда он стекао бизарну навику да боцка децу иглом да би се, ако заплачу, уверио да су то права деца.

Сима Недељковић оснива “Друштво за нахочад”, у коме се воде празне расправе док се треба заиста бринути о тој напуштеној деци. Додељују се функције у том Друштву, од којих је једна стални кум. Некадашње општинско дете Милић или Недељко трећи пут бива крштено и добија име по свом куму и оснивачу Друштва – Сима. Иронија о узалудности активности “Друштва за нахочад” садржана је у приповедачевој констатацији о симултаном одвијању две међусобно искључујуће појаве: „За то време док је Сима, издаван под кирију, ишао од руке до руке, није нимало заостао рад на оснивању ‘Друштва за нахочад’, већ се, напротив, ствар развијала својим нормалним током“ (НУШИЋ 1982: 250). Три крштења и три имена детета посредно указују и на промену идентитета човека у савременом друштву у складу са околностима и окружењем. Да би опстао, појединац понекад постаје неко други, прерушава се и прилагођава средини.

У роману нема позитивних ликова којима би имплицитни аутор на крају романа доделио награду, коју просечан читалац најчешће види као венчање. Зато имплицитни аутор у последњем поглављу са функцијом епилога даје читав каталог јунака које не би могао да венча. Тиме се он, попут Хенрија Џејмса, још једном обрачунава са канонима, конвенцијама и очекивањима просечно обавештеног читаоца од тзв. доброг романа: „‘Крај’ романа је за многе као крај добре вечере, оброк слаткиша и сладоледа, а уметник у роману подсећа на досадног доктора који забрањује слаткише“ (ЏЕЈМС 2012: 55). Имплицитни аутор *Општинског детета* у епилогу кажњава преступнике, а општинско дете пушта да побегне у свет, с обзиром на то да нико од јунака не заслужује награду у виду подизања једног новог, младог живота. Крај романа остаје отворен: приповедач обећава наставак уколико пронађе општинско дете.

4. Закључак

Роман Бранислава Нушића *Општинско дете* јесте хумористички роман збивања са друштвеном функцијом. Имплицитни аутор у овом роману

кроз сатирични смех разобличава мане једног друштва, приказујући различите друштвене типове, међу којима нема изразито позитивних ликова.

У мноштву догађаја и људи ‘општинско дете’ је, са своје старости и немогућности разумевања збивања и учешћа у њима, пасивни лик. Оно је дато само као рефлектор друштва у коме је рођено јер својом појавом раскривава његов неморал и лицемерство. Мештани Прелепнице који су били у блиским односима са удовицом Аником стрепе да је дете њихово, свака жена љубоморно загледа новорођенче мислећи да личи баш на њеног мужа. Поп Пера стрепи за свој углед ако се дозна истина да је он отац, Сима Недељковић стрепи да ће његова жена дознати за његову ванбрачну авантуру са Елзом. Сви јунаци вуку за собом извешан ‘реп’ и ‘смрдљиви траг’ (ЛЕШИЋ 1981: 99), имају извесних типских мана и користе ванбрачно рођено дете за постизање сопствених циљева. Тиме је приказана сва суровост и огољеност живота у савременом друштву, сведеност људског живота на властиту егзистенцију и одсуство било какве хуманистичке димензије. Па ипак, Нушић се користи поступком еуфемизације, којим ублажава критику и антипатију према јунацима, који и онда када греше, ипак у читаоцу изазивају извесну дозу емпатије. Приказујући друштво онаквим какво јесте, кроз иронију која потиче из *нискомиметског модуса*, имплицитни аутор чини да читалац препознаје савремено друштво и себе у њему, подстичући га на критички осврт и искорак ка барем мало бољем човеку. Тиме је један хумористички роман кроз друштвену функцију постигао свој циљ.

Цитирана литература

- БАХТИН 1989: Бахтин, Михаил. *О роману*. Прево Александар Бадњаревић. Београд: Нолит, 1989.
- БЕРГСОН 1993: Бергсон, Анри. *Смех: есеј о значењу комичног*. Прево Срећко Џамоња. Београд: Лапис, 1993.
- ГЛИГОРИЋ 1964: Глигорић, Велибор. *Бранислав Нушић*. Београд: Просвета, 1964.
- ГЛИШИЋ 1966: Глишић, Бора. *Нушић: њим самим*. Београд: „Вук Караџић“, 1966.
- ДЕРЕТИЋ 2007: Деретић, Јован. *Историја српске књижевности*. Београд: Sezam Book, 2007.
- ЂОКОВИЋ 1964: Ђоковић, Милан. *Бранислав Нушић*. Београд: Нолит, 1964.
- ИЗЕР 1978: Изер, Волфганг. „Апелативна структура текстова.“ У: Марицки, Д. (прир). *Теорија рецепције у науци о књижевности*. Београд: Нолит, 1978, стр. 94–115.
- КАЈЗЕР 1973: Кајзер, Волфганг. *Језичко уметничко дело*. Београд: Српска

- књижевна задруга, 1973.
- ЛЕШИЋ 1981: Лешин, Јосип. *Нушићев смијех*. Београд: Нолит, 1981.
- МАКСИМОВИЋ 1995: Максимовић, Горан. *Умјетност приповиједања Бранислава Нушића: о наративној прози фикционалног типа*. Београд: Велвет, 1995.
- МАКСИМОВИЋ 2003: Максимовић, Горан. *Тријумф смијеха: комично у српској умјетничкој прози од Доситеја Обрадовића до Петра Кочића*. Ниш: Просвета, 2003.
- РЕЉИЋ 2014: Рељић, Јелица (прир). *Бранислав Нушић 1864–1938: у фондovima и збиркама Архива Србије*. Београд: Архив Србије, 2014.
- СКЕРЛИЋ 2006: Скерлић, Јован. *Историја нове српске књижевности*. Приредио Јован Пејчић. Београд: Завод за уџбенике, 2006.
- ТРЕБЈЕШАНИН 2011: Требјешанин, Жарко. *Речник Јунгових појмова и симбола*. Београд: Завод за уџбенике – HESPERIAedu, 2011.
- FLAKER 2011: Flaker, Aleksandar. *Period, stil, žanr: književnoteorijski pojmovnik*. Београд: Službeni glasnik, 2011.
- FRAJ 1979: Fraj, Nortrop. *Anatomija kritike: četiri eseja*. Prevela Giga Gračan. Zagreb: Naprijed, 1979.
- ЦЕЈМС 2012: Цејмс, Хенри. *Будућност романа*. Приредила Биљана Дојчиновић. Београд: Службени гласник, 2012.

Извори

- КОСТАДИНОВИЋ 2000: Костадиновић, Данијела. *Добра мисла оро игра: по-словице, изреке и друге кратке говорне форме лесковачког краја*. Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 2000.
- НУШИЋ 1982: Нушић, Бранислав. *Опитинско дете/ Листићи, Дела Бранислава Нушића*, књига 2. Београд: Просвета, 1982.
- РАДОВИЋ 2002: Радовић, Душан. *Свако има неког*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

Milica M. Aleksić

THE SOCIAL FUNCTION OF THE NOVEL *OPŠTINSKO DETE* BY BRANISLAV NUSIĆ

This paper analyzes the social reality in Branislav Nusic's novel *Municipal child* (1902). Since presented mimetically, the social abnormalities are disassembled through humour. Starting from the types of heroes given by

Nortrop Frye and Josip Lesic, the work examines heroes as types of different social milieus: authorities, judiciary, medical care, as well as the relationships between spouses, lovers, etc. The social function in the novel is presented as the most significant one. A special review has been done on elements of Branislav Nusic's humour and the satirical tone of this novel. The structural, narrative and phenomenal methods have also been used in the work.

Key words: society, heroes type, the social function of the novel, satirical elements, humour